

Максимчук В. В.

Національний університет “Острозька академія”

СЛОВНИК АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ ЯК ЕКСПЛІКАЦІЯ МОВНО-ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Однією із сутнісних характеристик лексичного складу мови є її неперервне поповнення новими словами, що спонукає мовознавців до створення словників індивідуально-авторських інновацій. Останні десятиріччя стали найпродуктивнішим етапом розвитку індивідуально-авторського словництва, що репрезентовано лексикографічними працями Г. М. Вокальчук, О. О. Жижоми, А. А. Калетник, Ж. В. Колоїз, Н. М. Сологуб, О. А. Стишова, Г. М. Сюти, Т. Г. Юрченко, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк та ін. Незважаючи на значні здобутки в галузі неолого-неографічних студій, на сьогодні в мовознавстві практично відсутні розвідки, присвячені аналізу АЛН крізь призму когнітивної лінгвістики, предметом вивчення якої є процеси мислення та пізнання, що відображається в формуванні мовно-поетичної картини світу.

Ідея про існування мовних картин світу виникла в ученнях В. фон Гумбольдта та О. О. Потебні, які розглядали закономірності розвитку мови в тісному зв'язку з народними уявленнями, увівши в науковий обіг поняття “внутрішня форма мови”, “внутрішня форма слова”. На основі їхніх учень у сучасному мовознавстві сформувалися погляди на мовну картину світу, які не мають одностайності серед науковців. До цієї проблеми зверталися С. Єрмоленко, В. Жайворонок, М. Кочерган, М. Скаб, Ю. Фадеева, Н. Васюкова, В. Заїць та інші дослідники.

Н. З. Котелова зазначає, що словники нових слів, окрім різнобічної характеристики інновацій, “демонструють внутрішню форму новотворів” [5, с. 52], що віддзеркалює особливості мовно-поетичної картини світу. Як відомо, процес сприймання і пізнання навколишнього світу відбувається через упорядкування відповідних когнітивних структур, що породжуються органами чуття. На світобачення людини впливають зміни в суспільно-політичній, культурній, науковій сферах, що призводить до переосмислення часу і простору, тобто формування мовно-поетичної картини світу.

Зазвичай під мовною картиною світу розуміють “сукупність реальних та ірреальних предметів, речей та уявлень людини про навколишній світ, що віддзеркалюються у мові за допомогою слова у відповідних змістових та емоційно-експресивних виявах” [4, с. 14].

У структурі мовної картини світу виокремлюють поетичну картину світу – “своєрідне динамічне утворення, за допомогою якого у художній формі і за допомогою художніх засобів здійснюється обробка інформації про навколишній світ і водночас накопичується ця інформація в узагальненому вигляді” [6, с. 97]. Поетична картина світу є “моделлю фрагмента мовної картини світу і, як будь-яка модель, вона має свою структуру” [6, с. 97]. Окрім того, у сучасній лінгвістиці набуло поширення вирізнення та дослідження діалектної (М. Скаб), індивідуально-авторської (Т. Єрошенко, Ю. Фадеева),

індивідуально-авторської колірної (К. О. Давиденко) картин світу.

На наш погляд, під мовно-поетичною картиною світу слід розуміти омовлення засобами поетичного слова та відображення в свідомості людини явищ навколишнього світу крізь призму культурно-національних цінностей. Мовно-поетична картина світу є сукупністю індивідуально-авторських картин світу, що ґрунтуються на ідіостилі письменника.

Основною одиницею мовної картини світу традиційно є слово (лексема), тому що саме слово є “найдоступнішим і найвиразнішим мовним засобом відображення світу зовнішнього і світу внутрішнього, воно реалізує смисли – конкретно-індивідуальний зміст, який виражає та фіксує в свідомості певний елемент дійсності, унаслідок чого цей елемент стає мовним явищем” [4, с. 14]. Оскільки ідіостиль поета формується крізь призму авторського світосприйняття та світовідчуття, можна стверджувати, що словник авторських лексичних новотворів експлікує індивідуально-авторську мовно-поетичну картину світу.

Г. М. Вокальчук зазначає, що авторські лексичні новотвори “нерідко містять національно-культурний компонент мовної семантики, репрезентуючи не лише індивідуальне світосприйняття письменника, але й характерні ознаки національного менталітету” [2, с. 1] – тобто української мовно-поетичної картини світу. На формування цього феномену, як відомо, впливають природа і ландшафт, освіта і виховання, традиції і новації, суспільно-політичні та культурно-естетичні чинники, що чітко репрезентовано в авторських лексичних новотворах. У мовотворчості рівненських поетів, як представників українського етносу, помітна тенденція до невживання табуованої лексики, що зумовлюється міфічними традиціями українців, згідно з якими згадування “нечистих” уважалося викликом їх із потойбічного світу, що могло заподіяти шкоду людині, яка вживала ці назви. Цю тенденцію простежуємо в авторських номінаціях із сакральнo-хтонічними компонентами, як-от: *пляма-чортеня* (А. Свентах), *чорт-зілля* (В. Ярмолюк), *збіснoваний* (М. Вівчарук), *чорт-домовик* (С. Бабій), напр.: *Ще повідали, що й в хаті покинутій біля черешні / чорт-домовик із горища половою сипав...* (С. Бабій).

Також незначною кількістю одиниць репрезентовано індивідуально-авторські новотвори з семою ‘плазун’ (*змійно* (В. Басараба), *змійність* (С. Праск), *змійчотися*, *змійоватий* (М. Дубов), *удав-благодійник* (П. Красюк), *жаборід*, пор.: *Є в малого жабеняти / Жаба мама, жаба тато, / Жаба баба, жаба дід / І великий жаборід...* (М. Тимчак)). На наш погляд, це пояснюється тим, що “тваринний світ давніх українців поділявся на “чистих” і “нечистих”, що відповідно уособлювали позитивні або негативні риси з огляду тогочасної культури” [1, с. 215]. До останніх належали змії, гадюки, жаби та інші плазуни.

Значний вплив на формування мовно-поетичної картини світу мають суспільно-політичні та культурні чинники, які знаходь своє віддзеркалення в авторських лексичних новотворах. Як відомо, Рівненщина зазнала значної катастрофи від вибуху на ЧАЕС, що і стало причиною появи низки інновацій, сконструйованих від назви самого міста, наслідків аварії та різноманітних асоціацій: *дочорнобильський*, *надчорнобильський* (М. Вівчарук), *зчорноблений* (І. Пащук), *чорнобиль-трава* (С. Матвійчук), *зрадіоактивніти* (М. Пшеничний),

реактор-кратер (М. Дубов), *атомно-нейтронний* (В. Романюк), *полиново-біблейський* (С. Бабій), *Полинь-скрижалі* (А. Листопад), *полинно* (С. Матвійчук), *Полин-зоря* (В. Романюк), напр.: *Чума чорнобильська літає / Підступно, злісно і полинно.* (С. Матвійчук), ...*Долає грізне полум'я Чорнобиль / В надії погасить Полин-зорю.* (В. Романюк) тощо. Г. М. Сюта зазначає, що рефлексії символу полин-зорі в поезії чорнобильської тематики “не тільки пов’язані з природою, характером його внутрішньої форми, а й демонструють здатність вислову прогнозувати й моделювати дискурс” [7, с. 45.], пор.: *Як страшно падала Зоря-Полинь! / Ми всі обпечені уже назавжди...* (А. Листопад).

І. Гоцинець стверджує, що в структурі номінації Чорнобиль “відбувся надзвичайно динамічний і виразний перехід від конкретно-предметного до ономастичного, а відтак – до поняттєвого. Під впливом потужних екстралінгвальних чинників за надзвичайно короткий проміжок часу номінація *чорнобиль* розширила свій асоціативно-семантичний потенціал, стала концептуальним мовно-часовим знаком” [3, с. 21], пор.: *Не до міста Краснодона, / а в Чорнобиль, в мертву зону, / туристів везем, – / за оглядини об’єкта / й Прип’яті Едем-проспектів / долари берем!* (М. Новак).

Отже, словник авторських лексичних новотворів експлікує особливості мовно-поетичної картини світу регіону, репрезентуючи також національну картину світу. У ньому крізь призму ідіостилю поета знаходять своє втілення культурні та суспільно-політичні зрушення, зміни природних явищ та реалій буденної праці.

Список використаних джерел

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Вокальчук Г. М. Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття : автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г. М. Вокальчук. – К., 2009. – 40 с.
3. Гоцинець І. “Чорнобиль болем України вічно буде мучити мене...” (семантичний розвиток образу Чорнобиля у мові художньої літератури 80–90-х рр. ХХ ст.) / І. Гоцинець // *Культура слова*. – К., 2004. – Вип. 64. – С. 21.
4. Заїць В. Г. Мовна картина світу гуцула другої половини ХІХ століття (за художньою та епістолярною спадщиною Юрія Федьковича) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Г. Заїць. – Чернівці, 2010. – 20 с.
5. Котелова Н. З. Теоретические аспекты лексикографического описания неологизмов / Н. З. Котелова // *Советская лексикография* : [сб. статей / редкол.: Караулов Ю. Н. и др.]. – М., 1988. – С. 46–62.
6. Підкамінна Л. Епітети-церковнослов’язіми як засіб моделювання поетичної картини світу (на матеріалі поетичної творчості Т. Г. Шевченка) / Л. Підкамінна // *Культура народів Причорномор’я*. – 2007. – № 110. – Т. 2. – С. 97–99.
7. Сюта Г. М. Чорнобиль – константа української мовно-поетичної свідомості / Г. М. Сюта // *Мовознавство*. – 2007. – № 4–5. – С. 44–50.